

Панченко Т.Ф.,

доктор арх., професор,

завідувач кафедри ландшафтної архітектури КНУБА

Звягінцева А.В.,

асистент кафедри ландшафтної архітектури КНУБА

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Аналіз сучасного практичного досвіду свідчить про те, що рекреаційні території завжди мали значення для фізичного відновлення та соціальної адаптації населення в різних країнах, а рекреаційна діяльність, і, зокрема, індустрія туризму мають не тільки високі темпи зростання активності населення в ХХ–ХІХ ст., але й значний розвиток економіки і туризму у світі, особливо у деяких країнах, де цей розвиток є головним формуючим фактором загального високого рівня внутрішнього валового продукту (ВВП).

Рекреаційні території як складова регіонального планування є потужним фактором соціально-економічного розвитку регіонів. Досвід розвитку індустріальних країн вказує на те, що успіх рекреаційної діяльності залежить від того, як на державному рівні сприймається ця галузь, наскільки вона користується підтримкою держави у створенні сприятливих умов для інвестицій і в оподаткуванні.

Наприклад, в Італії вирішальну роль у правовому регулюванні туристичної та рекреаційної діяльності відіграють Міністерство з питань туризму й видовищних заходів, Генеральна дирекція з питань туризму – Національне управління з туризму, а також Президентська адміністрація, за підтримки якої було прийнято Декрет «Про передачу областям адміністративних функцій держави в сфері туризму й готельної індустрії», включно зі штатом працівників; усі ці управлінські структури в цілому було підпорядковано рамковому Закону, згідно з яким основні аспекти туризму повинні перебувати у компетенції держави [1, с. 234].

Заслуговує на увагу швейцарський досвід організації туристичної діяльності, який врегульовується прийнятою в 1978 р. Швейцарською концепцією туризму, що дотепер є зразком комплексного державного підходу до розвитку туризму. У 80-х роках тут формується комплексна правова база діяльності туристичних підприємств – низка законів про заохочення розвитку туризму: так, наприклад, на федеральному рівні

найбільш значними законодавчими актами є Федеральний закон про інвестиційну допомогу гірським районам і Закон «Про розвиток кредиту готельному господарству й туристичним центрам».

Законодавство про рекреаційну діяльність у Франції представлено законами й декретами, що регулюють такі питання: умови здійснення організації подорожей туристів; статус і асигнування комун, що займаються туристичним бізнесом і курортним обслуговуванням; регіональну організацію туризму; порядок допуску до діяльності, пов'язаної з організацією подорожей і відпочинку, зокрема порядок видачі ліцензій туристичним агентствам тощо. Подібні аспекти туристичної діяльності регламентуються також в Англії, де ухвалено Закон про туризм, Закон про концесії на подорож для осіб, що страждають на який-небудь фізичний недолік, Акт про розвиток туризму, що визначає основи організації й діяльності створюваних органів керування у сфері туризму (Британської ради з туризму) тощо [1, с. 235].

Що стосується американського законодавства, то воно охоплює переважно закони про національні парки, місця відпочинку й розваг, про рекреацію і туризм, про національний фонд парків; усі регламенти нормативних актів у США зорієнтовано переважно на локальні засоби місць відпочинку та на створення конкретних національних парків і рекреаційних зон.

Практика законодавчого забезпечення розвитку курортів, зон рекреації та туризму республік колишнього СРСР має різний ступінь захисту цих територій. Наприклад, у Білорусі поряд з основними законами щодо організації туристичної діяльності можна виділити Інструкцію про порядок видачі ліцензій на здійснення туристичної діяльності на території Білорусі, яка регулює порядок ліцензування суб'єктів господарювання незалежно від форм власності й підпорядкованості [1, с. 250]; у Молдові правове регулювання туризму здійснюється постановою уряду про затвердження концепції розвитку туризму в республіці Молдові», де наголошується на державній підтримці цієї галузі, необхідності економічної реформи туризму, розвитку інфраструктури та інформаційного забезпечення туризму; у Литві всі вищезазначені питання регулюються Правилами ліцензування надання послуг у сфері туризму.

Визначений відповідно до світового розподілу та рейтингу Європейський рекреаційний регіон на сьогодні є найбільш розвиненим завдяки: 1) високому рівню життя основної маси населення економічно розвинених країн; 2) вигідному географічному положенню; 3) найвищим показникам щільності населення та інфраструктури; 4) великому потенціалу історико-культурних, природно-ландшафтних та курортно-

рекреаційних ресурсів. Європа має найбільший досвід організації туризму, починаючи від середини ХІХ ст., займає лідерські позиції щодо формування туристичних потоків та наявності комфортного готельного господарства, облаштованих туристичних центрів.

Слід зауважити, що загалом на сьогодні рекреаційна діяльність в Європі стає більш екологічною: найбільша увага в рекреаційному плануванні приділяється природоохоронному напрямку, збереженню біологічного і ландшафтного різноманіття, охороні поверхневих і підземних вод, підтриманню балансу екосистем; особливо враховуються рекреаційна привабливість регіонів, їхня рекреаційна ємність, рівень туристичних послуг, наявність культурних маршрутів.

Важливим напрямком інтегрованого туристичного розвитку держав – членів ЄС є використання принципу субсидіарності, в якому закладено механізми моніторингу оточуючого середовища, екологічної сертифікації, збір та обробку екологічної інформації, джерел фінансування, створення туристичних маршрутів, безвізовий режим тощо.

Найбільш цікавим досвідом, який може бути впроваджено в Україні, є практика розвитку рекреації та туризму у Німеччині, Польщі, Прибалтійських країнах. Так, наприклад, Німеччина цікава як приклад економічно розвиненої країни, яка входить у десятку лідерів серед країн світу в індустрії туризму та охорони оточуючого середовища; цікавий також досвід розвитку колишніх промислово розвинених регіонів у сфері туризму.

Індустрія рекреації та туризму у Німеччині, за даними UNWTO у 2008 р., забезпечувала 8% ВВП країни; за рахунок торгівлі у сфері послуг, підприємств малого та середнього бізнесу галузь рекреації та туризму зайняла друге місце в країні після автомобілебудування [7, с. 26–28].

Цікавими є деякі соціологічні дані: більшість туристів з Німеччини надають перевагу розвагам, відвідуванню друзів і родичів та відпочинку; середній вік подорожуючих 40–59 років; подорожують вони на власному транспорті (43%) або літаку (33%); зупиняються німці в мережевих готелях (65%); турпоїздки здійснюють за допомогою Інтернету (59%) або туристичних фірм (34%). Державний Німецький центр розвитку туризму постійно проводить активну рекламно-інформаційну діяльність за кордоном, спрямовану на залучення до своєї країни іноземних туристів, а також на поширення світової популярності бренду «туризм у Німеччині» [7, с. 26–28].

Одним із прикладів розвитку рекреації та туризму в індустріальних регіонах є вирішення цієї проблеми у Рурському регіоні. Рурський басейн – це поліцентричний регіон, планувальні межі та центри якого

визначаються розміщенням вугільних шахт. Як найбільш густонаселений та найбільший промисловий регіон Німеччини, він є символом німецького вугільного видобутку й одночасно унікальним ареалом розташування визначних і культурних об'єктів. У його межах сформовані три агломерації населених місць: південна – Хельвег та північні – Емер і Ліппе. Головними водними артеріями є річки Рур, Емшер і Ліппе, стан яких протягом років із незадовільного для перебування людей значно покращено, особливо за рахунок «ренатурації» найбруднішої ріки Емшер. Туристичне значення для цього регіону мають гірські схили Фолькванг вздовж транспортних магістралей, що використовуються для відпочинку міського населення (рис. 1).

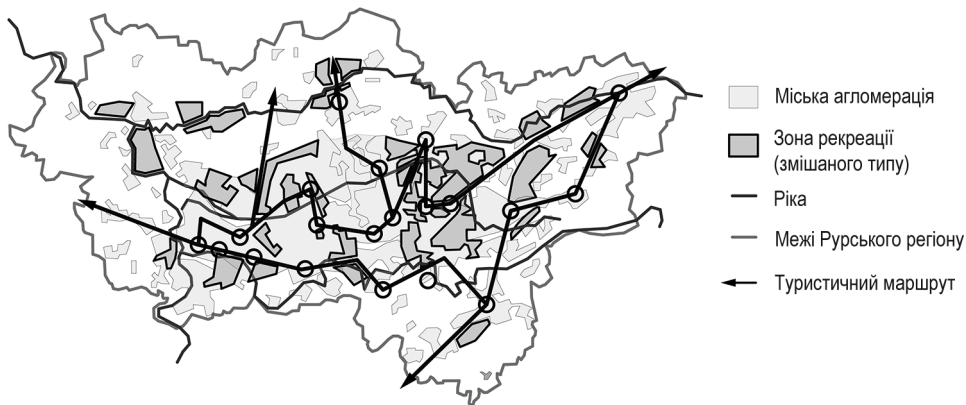

Рис. 1. Схема розміщення зон відпочинку Рурського регіону

Екологічні заходи, здійснені в цьому індустріальному регіоні, – будівництво гребель та водосховищ, відновлення лісів (на 35%) – дозволили змінити його індекс від «депресивного» до «сприятливого» для розвитку, нова концепція якого передбачає перепланування регіону, функціональне розмежування промислових та сельбищних зон, створення локальних зон відпочинку, 5-ти зелених паркових смуг тощо, що перетинають всю територію трьох агломерацій в напрямку з півдня до півночі.

Важливим рішенням цієї нової містобудівної концепції є включення у туристично-рекреаційну мережу Рурського регіону недіючих та функціонуючих заводів-гігантів; унікальних туристичних маршрутів, серед яких індустріальний комплекс Zeche Zollverein, віднесений до культурної спадщини ЮНЕСКО. Так, наприклад, туристичний маршрут з об'єктами індустріальної культури охоплює більше 50 об'єктів промислової історичної спадщини, серед яких численні шахти (які існують понад 150 років), технічні музеї та об'єкти технічної інфраструктури, уні-

кальні ландшафти. Сьогодні будівлі заводів використовуються як центри дизайну і сучасного мистецтва, промислові території перетворено в облаштовані парки та ігрові майданчики; технічні ставки – в озера та місця відпочинку; газометри – у центри підводного плавання, у виставкові зали; шахти і вокзали – у музичні клуби та культурні центри; деякі масивні стіни будівель – у тренувальні засоби для альпіністів, скалодроми тощо. Враховуючи такі кардинальні перетворення, здійснені у Рурському регіоні, у 2010 р. його визнано культурною столицею Європи за номінацією туристичного маршруту «По слідах промислової культури».

Подібні перетворення відбувалися також у Гале-Лейпцизькому індустріальному регіоні Німеччини, який є одним із найбільш густо населених у Європі і розташований на перетині двох основних європейських транспортних коридорів; крім того, Лейпцизький регіон має розвинені інфраструктуру та логістичні мережі тощо. Екологічна політика останніх років щодо покращення довкілля Лейпцизького регіону сприяла розвитку рекреації та туризму на основі: створення естетичних ландшафтів на територіях колишніх залізничних гілок та транспортних каналів; використання занедбаних ділянок для організації паркових зон, спортивних та дитячих майданчиків; озеленення підсобних територій з проведенням їх очистки від сміття і забруднених донних відкладень та очищенням водою.

За останні роки регіональне планування у Польщі базується на новій моделі регіональної політики проведення реформ, якою передбачено розвиток території відповідно до двох рівнів регіонального управління – національного (реалізується органами влади воєводств та державною владою) і локального (реалізується органами місцевого самоврядування). З урахуванням цього відбувається і розвиток регіонального туризму Польських воєводств, який передбачає формування місць рекреації та туризму відповідно до вимог охорони навколишнього природного середовища; розвиток малих і середніх туристичних підприємств; збільшення числа робочих місць у регіонах, привабливих з туристичної точки зору. Ці пріоритети представлено у спеціальному документі «Національний план розвитку Польщі на 2004–2006 рр.» [8].

Основними туристично-рекреаційними районами Польщі є: узбережжя Балтійського моря, Приозер'я (Мазур та Померанія), Підляшшя, Центральна Польща, Варшава та її околиці, Малопольський туристично-рекреаційний район, Судети, Карпати.

Що стосується індустріальних регіонів, де виникають проблеми розвитку рекреації для міського населення, можна виділити Верхньосилезьке воєводство з найбільшим рівнем урбанізації – близько 79%

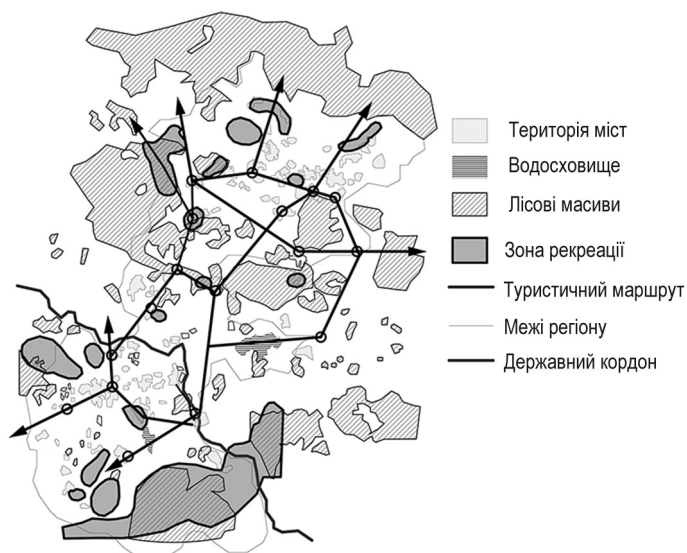

Рис. 2. Схема розміщення зон відпочинку в Остраво-Карвинському та Верхньосилезькому промислових районах

(382 чол/км). Цей регіон має добре розвинену транспортну інфраструктуру, в ньому розташовані найбільший залізничний та автомобільний транспортний вузол, аеропорт, що має велике значення для розвитку індустрії туризму. Основою для такого розвитку є значний туристично-культурний та курортно-рекреаційний потенціал (пам'ятки промислової, культурної, ландшафтної спадщини). Вирішення багатьох проблем у цій сфері було здійснено на основі розроблення міждержавної Схеми розміщення та розвитку зон відпочинку Остраво-Карвинського та Верхньосилезького промислових районів Польщі та Чехословаччини (1960 р.), у якій було визначено основні зони відпочинку в Чехословацькому регіоні (гірська місцевість, лісові масиви, місця довготривалого відпочинку населення промислових міст), а також у Верхньосилезькому регіоні (міжміські зони рекреації, парки, зони рекреації для міст Катовице, Хожуєв та ін.) (рис. 2). Подібні схеми було розроблено у 60–80-х рр. для окремих польських воєводств (рис. 3) [4, с. 90].

Рекреаційний потенціал країни Болгарії, яка була найбільш розвинутою в ХХ ст. в цій галузі серед соціалістичних країн, постійно трансформується: відбуваються глобальні реформи, які полягають у повній приватизації рекреаційної галузі. На сьогодні туриндустрія країни розвивається в рамках приватного бізнесу, що сприяє якісним змінам, у першу чергу в готельному господарстві та у всій туристичній інфраструктурі, особливо в приморських районах країни, де значне місце займають іноземні інвестиції у будівництво рекреаційних закладів. Болгарія, підви-

Рис. 3. Схеми розміщення зон відпочинку: *а* – у Силезькому воєводстві; *б* – у Малопольському воєводстві

щивши стандарти туристичної індустрії, забезпечує сьогодні не тільки соціальні потреби у відпочинку власного населення, але й стає конкурентом для інших туристично розвинених країн Європи. В останні роки міжнародний туризм у Болгарії став головною експортною галуззю економіки, в якій основні туристичні потоки до Болгарії формують туристи з країн ЄС (Німеччина, Великобританія та Скандинавські країни тощо).

Так, наприклад, для рекреаційного туризму використовується практично вся смуга Чорноморського узбережжя Болгарії – від Русалки до Ахтополю, де місцями масового відпочинку були і є відомі курорти «Албена», «Золоті Піски» і «Сонячний Берег». Проте останнім часом для розвантаження потоку туристів до приморських пляжів у Болгарії розвивається туризм на основі історико-культурних та природних ресурсів (пам'ятки архітектури, заповідники, парки тощо), здійснюються екскурсії у внутрішні райони Болгарії, зокрема екотуризм, з використанням гірських маршрутів та екологічних стежок (рис. 4).

Що стосується практики територіальної організації рекреації в країнах колишнього СРСР, то цій проблемі у свій час приділялося багато уваги: створювалися науково-дослідні та проектні інститути майже в кожній республіці (КиївНДПмістобудування, ЦНППмістобудування, БелНППмістобудування, ТбілЗНПЕП, ЛітНПСіА та ін.), на базі яких розроблялися регіональні схеми розміщення курортів, зон рекреації та туризму на території Білорусі, Грузії, Литви, України тощо, виконувалися спільно колективами фахівців різних наукових шкіл (російської, литовської, білоруської, української тощо) комплексні науково-дослідні роботи з питань планування курортів, зон відпочинку та туризму, серед яких найбільш фундаментальними були: «Градостроительные основы разви-

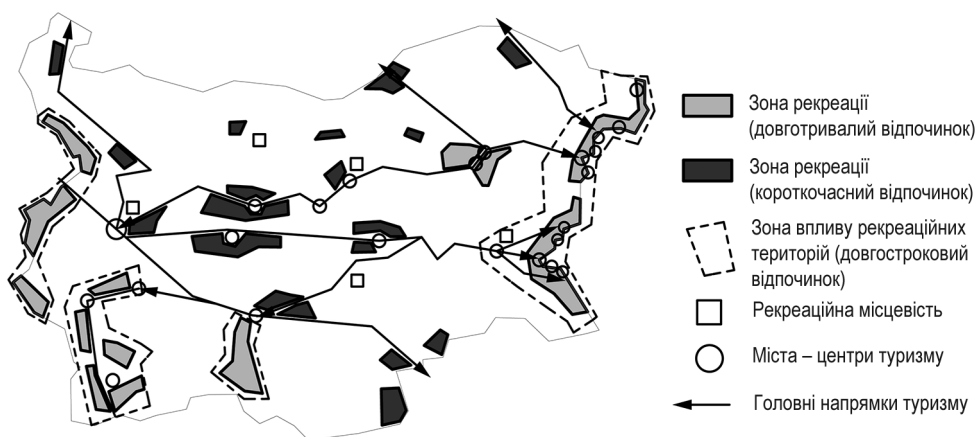

Рис. 4. Схема розміщення зон відпочинку в Болгарії

тия курортно-рекреационных районов СССР» (1990 р.), «Терминология рекреационного градостроительства», «Руководство по формированию курортно-рекреационных систем» (1984 р.) тощо. Ця потужна наукова база була основою для впровадження її у практику. Так, наприклад, використовуючи наукові методи прогнозування, у проектах було закладено перспективний розвиток цієї галузі, що частково було реалізовано. Це сприяло тому, що протягом 1980–1990-х рр. кількість рекреаційних закладів перманентно збільшувалась і досягла показників близько 2,6 млн місць.

Для індустріальних регіонів найбільш прийнятною є розроблена структурна модель рекреаційної системи на прикладі Прибалтики. Її особливістю є те, що прибалтійська рекреаційна система сформована залежно від природного каркаса регіону, а не від розміщення населених пунктів. Особливістю побудови рекреаційних систем Литви, Латвії та Естонії була концепція поліфункціональності місць відпочинку, дисперсності їх розміщення та нормативної доступності до місць рекреації населення з усього узбережжя Прибалтики.

Розроблена інститутом ЛітНПСіА Перспективна система рекреаційних територій Прибалтики (1983 р.) передбачала взаємопов'язану територіально-просторову організацію рекреаційних територій з різними природно-містобудівними умовами: локальних приморських та озерно-лісових територій, лінійних рекреаційних та туристичних територій вздовж транспортних трас, долин річок, прибережної смуги моря тощо (рис. 5) [5, с. 81]. Так, наприклад у Схемі розвитку зон відпочинку Литовської РСР було виділено 17 рекреаційних районів, було спрогнозовано розвиток усіх видів рекреації, виділено території функціонуючих

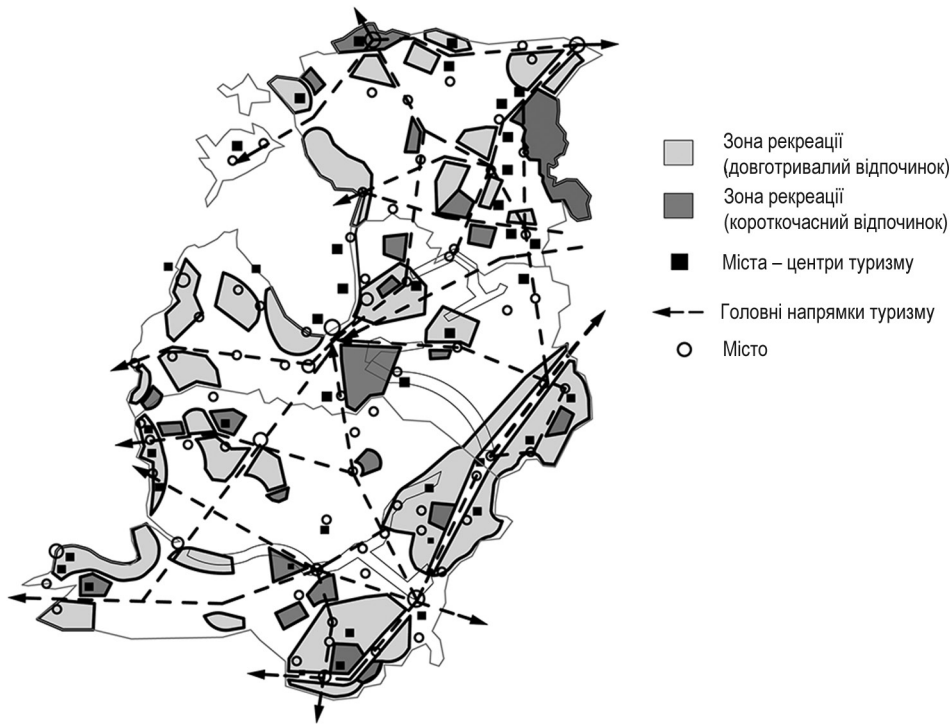

Рис. 5. Схема розміщення зон відпочинку Прибалтійського регіону

курортів, існуючі та перспективні місця розвитку центрів відпочинку і туризму тощо. Крім того, при коригуванні цієї схеми було включено також природоохоронні території, укрупнено зони рекреації, розширено та деталізовано програму розвитку об'єктів туризму, додано території для короткочасного відпочинку.

На основі аналізу практичних проектних розробок та натурних обстежень, синтезу теоретичних підходів та містобудівних принципів представниками литовської школи було розроблено Схему проектних пропозицій комплексного розвитку курортів, зон відпочинку та туризму Литовської РСР (рис. 6) [5, с. 83], інноваційним підходом у якій на той час було включення у регіональну систему природних національних парків та об'єктів культурної спадщини [5, с. 83].

Поєднання наукових та проектних розробок литовських фахівців сприяло «екологізації» підходів при формуванні рекреаційних ареалів у Литві, які передбачали впровадження двох основних принципів: «охорона для рекреації» та «охорона від рекреації». На цій основі було обґрунтовано параметри головних рекреаційних зон, сформовано планувальну структуру цих зон, забезпечено соціальні потреби у рекреації різних груп населення, юридично визначено статус національних та ре-

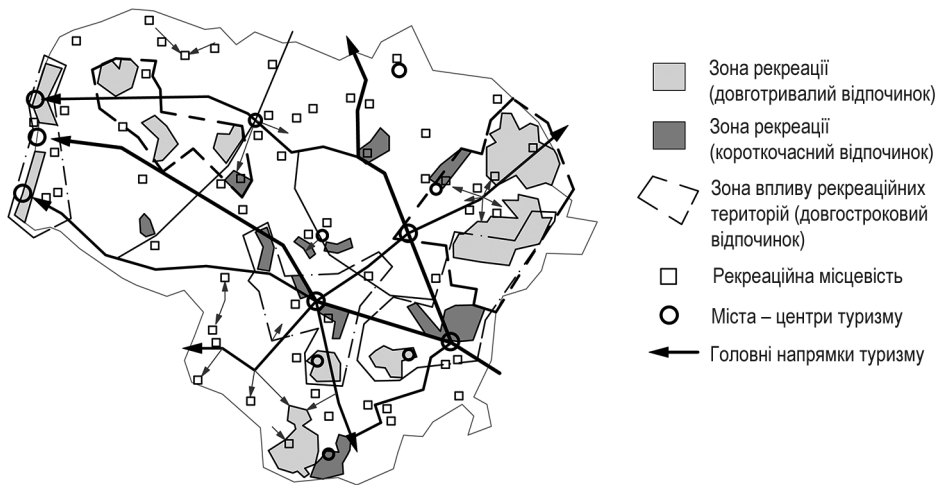

Рис. 6. Перспективна система туризму в Литовській РСР

гіональних парків як природоохоронних об'єктів, що знайшло своє відображення у схемах: «Ступінь туристичної аттрактивності районів і міст Литовської РСР» та «Перспективна система туризму в Литовській РСР» [5, с. 84–85].

Починаючи з 1990-х рр., відбувається значне зростання туристичних потоків під гаслом «пізнання нових країн Європи», коли населення багатьох сусідніх держав спрямовує свої туристичні інтереси у відвідування своїх колишніх територій: це такі країни, як Польща, Фінляндія, Німеччина та ін. Починає розвиватися діловий туризм у країнах Прибалтики, орієнтований у різних напрямках: Латвія – Швеція – Німеччина, Естонія – Фінляндія – Швеція, Литва – Центрально-Східна Європа – Скандинавські країни. Одночасно активно розвивається рекреаційний туризм у країнах Туреччини, Єгипту та ін.

Аналіз позитивного досвіду формування рекреаційної мережі на прикладі декількох індустріальних регіонів Європи свідчить про те, що вивчення й узагальнення цього досвіду є доцільним, корисним та необхідним для удосконалення методів планувально-просторової організації рекреаційних систем на регіональному рівні.

Загальним фактором та основою успіху європейських регіонів є максимальне використання рекреаційного потенціалу. В окремих випадках вирішуються локальні проблеми, що мають свої особливості, наприклад, в промислових регіонах Німеччини та Польщі особлива увага при формуванні місць відпочинку приділяється «екологізації» простору, функціональному розмежуванню територій, «ревіталізації» старих заводів тощо; а для приморських країн Литви та Болгарії характерні макси-

мальне використання морського узбережжя, створення особливого статусу для приморських регіонів та розроблення індивідуальних програм туристично-рекреаційного розвитку, які можуть зацікавити людей у відвідуванні всієї території країни.

Список літератури

1. *Волошин Н.И.* Правовое регулирование в туризме // Совет. спорт. – 2007. – 501 с.
2. *Дотлярівський В.А.* Зарубіжний досвід комплексного розвитку регіонів // Регіонологія. – 2004. – № 2-3. – 29 с.
3. *Биржаков М.Б.* Введение в туризм. – М., СПб.: Герда, 2003. – 320 с.
4. *Посацький Б.С.* Основи урбаністики: Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 368 с.
5. *Градостроительные основы развития курортно-рекреационных районов СССР / В.Я. Городской, Т.Ф. Панченко, А.А. Мазуркевич и др. / Науч.-исс. и проект. ин-т градостроительства в г. Киеве. – М.: Стройиздат, 1990. – 196 с.*
6. *Europe's Strategy for the Baltic Sea Region // European Comission SEC, 2009. – 22 с.*
7. *Сергеева А.Ю.* Індустрія гостинності в країнах Європи [електронний ресурс]. – Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. – 176 с.
8. *Авдокушин Є.Ф.* Міжнародні економічні відносини: Навч. посібник. – 4-те вид. – СПб.: Маркетинг, 1999. – 189 с.